

تحلیل جرم فعالیت تبلیغی علیه امنیت نظام جمهوری اسلامی ایران در فضای سایبر

محدثه معینی فر^۱

فاطمه سادات میرآفتاب شهره^۲

چکیده

یکی از اهداف هر نظام سیاسی، حفظ امنیت کشور در برابر فعالیت‌های تبلیغی باهدف براندازی نرم و نافرمانی مدنی از طریق اقدامات تبلیغی در فضای سایبر است. در قوانین جزایی ایران نیز در این زمینه موادی پیش‌بینی شده است. هدف از طرح این موضوع، توجه دادن قانون‌گذار به اهمیت جرم‌انگاری فعالیت‌های مذکور با توجه به سوءاستفاده‌های صورت گرفته در فضای سایبر است. در پژوهش پیش‌رو کوشیده شده به روش اسنادی به این پرسش اساسی پاسخ داده شود که ارکان تشکیل‌دهنده جرم فعالیت‌های تبلیغی علیه امنیت نظام در فضای سایبر چیست؟ نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد رکن قانونی جرم فعالیت تبلیغی علیه امنیت نظام جمهوری اسلامی در فضای سایبر مواد ۵۰۰ قانون مجازات سابق، ۷۳۱ قانون جدید مجازات اسلامی و ۲۱ قانون جرائم رایانه‌ای است. رکن مادی آن، فعالیت تبلیغی علیه نظام یا به‌نفع گروه‌ها و سازمان‌های مخالف نظام و رکن معنوی آن، سوءنیت عام و خاص به معنای تعلق اراده آگاهانه مرتکب به نقض قانون و براندازی و تضعیف نظام است؛ بنابراین، هرگونه فعالیت تبلیغی در فضای سایبر که امنیت و حیثیت نظام را خدشه‌دار نماید، باید جرم‌انگاری و تعیین مجازات شود.

واژگان کلیدی: فعالیت تبلیغی، امنیت، نظام، فضای سایبر، جرم‌انگاری.

Moeinifar@isr.ikiu.ac.ir

Mino.mirafstab.2@gmail.com

۱. استادیار فقه و حقوق اسلامی، دانشکده علوم و تحقیقات، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، نویسنده مسئول
۲. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.

جستار گشایی

وجود حکومت و نظامی قدرتمند در هر کشور که تأمین کننده امنیت آن باشد، از ضروری ترین لوازم زندگی کنونی بشر است. یکی از جرائم در این باره، جرم تبلیغ علیه امنیت نظام است که با ورود به فضای سایبر، جنبه های پیچیده تری به خود گرفته است. عوامل تبلیغاتی و افشاگرانه، امنیت نظام را در فضای سایبر مورد هدف قرار داده و سبب بروز مشکلاتی برای نظام می شود؛ بنابراین، لازم است تا در زمینه جرم انگاری این گونه از اقدامات، تلاش های لازم صورت گیرد. اهمیت این موضوع با فقدان قوانین مناسب در این زمینه بیش از گذشته آشکار می شود، زیرا هر چه قوانین از صراحت بیشتری برخوردار باشند، قضات در دادگاه ها تصمیمات بهتر و دقیق تری را اتخاذ خواهند کرد. از سوی دیگر، وجود قواعد مختلف که به نفع متهم وجود دارد، مانند تفسیر مضیق به نفع متهم و غیره به همراه ابهام قوانین، می تواند شرایط دادرسی ناعادلانه یا به عکس، شرایط فرار متهمان از پذیرش مسئولیت جرائم خود را فراهم آورد. پژوهش پیش رو کوشیده است که با توجه به فقدان قانون مصرح، راهکاری قانونی را پیش روی قضات قرار دهد تا با اطمینان بیشتری، برخورد لازم را در این رابطه به عمل آورند. به علاوه، با توجه به پیچیدگی های فضای سایبر و تأثیرگذاری مؤثر آن بر اذهان عمومی لازم است قانون گذار به ابعادی از این مسئله پردازد که هنوز امکان بروز و ظهور نیافته اند، زیرا از نقاط قوت هر نظام حقوقی و قضایی آن است که پیش از بروز خطر، تمهیدات پیشگیرانه قضایی مناسب را اتخاذ نماید.

پژوهش حاضر درصدد پاسخ گویی به این سؤال است که ارکان تشکیل دهنده جرم فعالیت های تبلیغی علیه امنیت نظام در فضای سایبر چیست؟ این پژوهش به روش اسنادی بر این فرضیه مبتنی است که هر چند رکن قانونی جرم فعالیت های تبلیغی علیه امنیت نظام در فضای سایبر، همان ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی سابق می تواند باشد؛ اما ارکان مادی و معنوی آن با اتهامات جدی روبروست. هر چند درباره جرائم سایبری به طور کلی و همین طور درباره جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام مقالاتی نگاشته شده است، اما موضوع جرم فعالیت تبلیغی علیه امنیت نظام در فضای سایبر مورد بررسی واقع نشده است. در ذیل به برخی از تحقیقات نسبتاً مرتبط اشاره می شود:

خلفی (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «پیشگیری از جرائم سایبری با محوریت جرم یابی» به این نتایج دست یافته است که پیشگیری از جرائم سایبری تنها با پیشگیری وضعی و یافته های جرم یابی راه به جایی نمی برد. اگرچه از این طریق، پیشگیری تسهیل می گردد؛ لیکن ناکافی به نظر می رسد.

حبیب زاده و موسوی مجاب (۱۳۸۵) نیز در پژوهش خود با عنوان «تحلیل جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران» بیان می دارند: «منظور از «نظام» در جرم «فعالیت تبلیغی علیه نظام»، کلیت نظام جمهوری اسلامی شامل قوای سه گانه بوده که قانون اساسی روابط و تعامل آن ها را انتظام بخشیده

است. به علاوه، جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام بدون تردید در زمره جرائم سیاسی است؛ زیرا اقدام مرتکب با شیوه اعمال حاکمیت و ماهیت حکومت ارتباط تنگاتنگی می‌یابد». در نهایت، پژوهش حاضر در پی آن است که جرم فعالیت‌های تبلیغی علیه نظام را با توجه به پیشرفت فناوری‌های نوین و توسعه فضای مجازی بررسی نماید، این در حالی است که پژوهش‌های گذشته تنها به موضوع پیشگیری از جرائم سایبری بدون توجه به جرم خاص امنیت علیه نظام پرداخته یا آن که جرم تبلیغ علیه نظام را به طور کلی مد نظر قرار داده‌اند و به مکان تحقق آن در فضای سایبر توجهی نداشته‌اند.

مفاهیم و مبانی نظری

۱- تاریخچه سایبر و ارتباط آن با امنیت کشور

امنیت در لغت به معنای بی‌خوفی، امن، بی‌بیمی و ائمنی است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۳: ۳۳۷۶-۳۳۷۷) و در اصطلاح، دور و مصون بودن از خطرات و تهدیداتی است که منافع و هنجارهای اساسی یک فرد، جامعه یا نظام سیاسی را با خطر نابودی مواجه می‌کنند (حجت‌زاده، ۱۳۸۳: ۶)؛ اما در حوزه امنیت ملی، به اعتقاد والتر لیپمن^۱، ملتی می‌تواند ادعا و احساس امنیت داشته باشد که برای دوری از جنگ مجبور نباشد، ارزش‌ها و هنجارهای حیاتی خود را فدا کند و حتی اگر جنگ هم درگرفت با پیروزی در آن، قادر به پاسداری از این ارزش‌ها باشد. معیار امنیت از نظر آرنولد ولفرز^۲، فقدان تهدید در قبال ارزش‌های اکتسابی از لحاظ عینی و فقدان ترس از هجوم به این ارزش‌ها از لحاظ ذهنی است. باری بوزان^۳ نیز رهایی از تهدیدها را مسئله اصلی امنیت می‌داند؛ بنابراین، امنیت در عرصه روابط بین‌الملل، به معنای توانایی کشورها برای حفظ هویت مستقل و استحکام عملکردی خود است (بیلیس، ۱۳۸۳: ۵۷۲).

توسعه فزاینده فناوری اطلاعات و ارتباطات، سبب تحول و دگرگونی در ابعاد مختلف مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، دفاعی و امنیتی شده است و مجموعه فعالیت‌ها را در زمینه‌های تولید، بهره‌برداری، بانکداری و برقراری ارتباط با رایانه شبکه‌بندی شده تحت تأثیر خود قرار داده است. عصر اطلاعات، جامعه بشری را با رویکردهای جدید در ابعاد مختلف مواجه می‌سازد. علاوه بر این، در عصر اطلاعات مفاهیم سنتی موجود در زمینه‌هایی همچون اقتصاد، آموزش، فرهنگ، کسب‌وکار، مدیریت، تجارت، امنیت و دفاع نیز دچار تحولات اساسی شده است (حسن بیگی، ۱۳۸۴: ۱۱) که ضرورت طرح موضوعاتی چون امنیت در فضای سایبر را بیش‌ازپیش روشن می‌کند. نخستین بار ریاضی‌دانی به نام نوربرت وینر^۴ اصطلاح فضای سایبر را در سال ۱۹۵۰ م. به کار برد و مقصود وی از آن، مطالعه سازوکارهای ارتباطی بازخورد و کنترل سامانه‌های زنده و مقایسه این گونه فرایندها بود که بین سامانه‌های زنده و مصنوعی صورت می‌گرفت. پس‌از آن، واژه مذکور توسط داستان‌نویسی به نام ویلیام گیسون در

1. Walter Lippmann
2. Arnold Wolfers
3. Barry Buzan
4. Norbert Wiener

سال ۱۹۸۴ م. در یک داستان علمی-تخیلی با عنوان فضای سایبر به کار گرفته شد (علی دوست و پورقهرمانی، ۱۳۹۷: ۱۰)؛ اما امروزه در اصطلاح علمی، فضای سایبری، مجموعه‌ای به هم پیوسته موجودات زنده است که از طریق رایانه و ارتباطات راه دور، بدون در نظر گرفتن جغرافیای عینی باهم در ارتباط هستند (باستانی، ۱۳۸۳: ۲۳).

پس از آنچه در مطالب فوق بیان شد، باید اذعان کرد که فضای سایبر نه یک فضای تخیلی و مجازی، بلکه فضایی واقعی است که جرائم مربوط به آن، به جهت همین خصیصه و سایر خصائص فوق، جرائمی خطرناک‌تر هستند که تدابیر خاص خود را برای پیشگیری یا احیاناً مقابله با آن‌ها می‌طلبند. گستردگی، در دسترس بودنش و گمنامی فضای مجازی، هر کس را ترغیب به انجام جرم می‌کند و این ویژگی‌ها وقتی با امنیت یک کشور گره بخورد، می‌تواند مهلکه‌ای را فراهم آورد که نه تنها حکومت، بلکه مردم آن کشور را نیز نابود خواهد کرد.

۲- مبانی نظری لزوم جرم‌انگاری فعالیت تبلیغی علیه امنیت نظام در فقه می‌توان مستندات را برای جرم‌انگاری این جرم بیان نمود:

الف- قاعده حفظ نظام و منع اختلال در آن: هرچند هیچ‌یک از فقهای متقدم شیعه به این موضوع به عنوان قاعده اشاره نکرده‌اند، اما برخی فقهای معاصر، عنوان‌های «وجوب حفظ نظام» (موسوی خویی، بی تا، ج ۲: ۵) و «اختلال نظام» (انصاری، ۱۴۱۵: ۶۸؛ آشتیانی، ۱۴۰۴: ۵۱) را به قلمرو قواعد فقه افزوده‌اند. اگرچه میان فقها در معنای نظام اختلاف است، اما در متون فقهی، نظام در چهار معنای زیر به کار برده شده است:

- منظم بودن زندگی بشر و رفع اختلال و هرج و مرج (حلی، ۱۴۰۷، ج ۱: ۶۳؛ جبعی عاملی، ۱۳۸۷، ج ۳: ۲۲۰)

- حفظ کشور اسلامی مسلمانان از هجوم دشمنان و حفظ موجودیت اسلام و مسلمانان در برابر کفار (جزائری، بی تا: ۱۹۸؛ موسوی خمینی، ۱۴۲۱، ج ۲: ۶۲۰)

- حفظ حکومت یا همان نظام سیاسی به ویژه نظام اسلامی (جبعی عاملی، بی تا: ۸۴؛ بحرانی، بی تا، ج ۹: ۴۲۸)

- حفظ نظام عالم و حفظ شرایع، ادیان و علم (جبعی عاملی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۴۹؛ مقدس اردبیلی، ۱۴۱۶، ج ۱۲: ۱۸)

هرچند به عقیده برخی معنای نخست نظام در این قاعده منظور است (باقی زاده و امید فرد، ۱۳۹۳: ۱۷۴)؛ اما باید اذعان نمود هر چهار معنی می‌تواند به جرم‌انگاری تبلیغ علیه نظام کمک کند، زیرا هرچند هدف اول تبلیغ‌های مذکور خود حکومت اسلامی است، اما در سطح دوم، مردم نیز هدف آن خواهند بود؛ بنابراین، چه معنای اول مدنظر باشد و چه معنای دیگر، این قاعده می‌تواند جرم‌انگاری تبلیغ علیه نظام را توجیه نماید.

ب- اهمیت اسلام به موضوع امنیت و تعیین مجازات برای محاربه: از الزامات این اهمیت، لزوم جرم‌انگاری در این زمینه است، زیرا بدون امنیت، اساساً بندگی و عبودیت خداوند متعال که هدف از تشکیل حکومت است، به سادگی ممکن نخواهد بود. در ذیل به برخی از این روایات اشاره می‌شود:

۱- نعمت بودن آن: پیامبر می‌فرماید: «الْأَمْنُ وَالْعَافِيَةُ نِعْمَتَانِ، مَغْبُونٌ فِيهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ؛ امنیت و سلامت دو نعمت‌اند که بسیاری از مردم در آن زیان می‌کنند» (پابنده، ۱۳۸۶: ۹۰).

۲- امنیت اجتماعی: پیامبر می‌فرماید: «مَنْ أَصْبَحَ آمِنًا فِي سَرِيهِ مُعَافًى فِي بَدَنِهِ وَ عِنْدَهُ قُوَّةٌ يَوْمَهُ فَإِنَّمَا حِزْبَتٌ لَهُ الدُّنْيَا بِجَدَائِفِهَا؛ کسی که تنش سالم است و در میان جماعت خویش ایمن است و قوت روز خود را دارد، جهان سراسر از او است» (همان: ۹۱).

همان‌طور که پیش‌ازاین بیان شد، امنیت دارای سطوحی است که البته هر یک دارای اهمیت ویژه‌ای هستند. در آیات و روایات فوق به امنیت روانی و امنیت اجتماعی اشاره شده است. امنیت اجتماعی جایگاه مهمی در حال حاضر دارد، زیرا حیات هر حکومت به موضوع امنیت پیوندی عمیق خورده و درعین‌حال، حیات مردم نیز درگرو حضور حکومتی قدرتمند در عرصه جهانی است. امنیت شاید در نگاه ساده، ماهیتی بسیط داشته باشد، اما پیوند آن با موضوعات مختلف اجتماعی و اقتصادی توانسته است، ماهیت آن را پیچیده نماید و جنبه‌های مختلفی از آن را معرفی کند. این عبارت از حدیث شریف «در میان جماعت خویش ایمن باشد» دلالت دارد بر این که امنیت می‌تواند از جمله منافذی باشد که از طریق آن به هر شخص آسیب وارد شود؛ بنابراین، در فرم و قالب بزرگ‌تر، امنیت نیز می‌تواند به‌عنوان منفذی مهم برای آسیب به جامعه ملاحظه شود و دشمنان از این رهگذر به مقاصد شوم خود علیه هر نظام سیاسی دست یابند. در این میان، نظام جمهوری اسلامی ایران به جهت پایگاه ایدئولوژیک خود در جهان اسلام و خارج از آن، بیش از سایر کشورها و نظام‌های سیاسی در معرض تهاجم است و موضوع امنیت می‌تواند یکی از مهم‌ترین منافع دشمنان برای درهم شکستن قدرت این نظام باشد.

البته هرگز نباید فراموش کرد که در حوزه جرم‌انگاری جرائم رعایت اصل ۳۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی «حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به‌موجب قانون باشد» ضروری است و اهتمام قانون‌گذار در تدوین قوانین جامع می‌تواند تأمین‌کننده هدف مذکور باشد.

۳- تاریخچه جرم‌انگاری تبلیغات علیه امنیت نظام جمهوری اسلامی ایران در فضای سایبر پیش از انقلاب اسلامی، «قانون مجازات مقدمین علیه امنیت و استقلال مملکت» به‌عنوان جایگزین ماده ۶۰ در قانون مجازات عمومی اصلاحی ۱۳۱۰ تصویب شد و بر اساس این قانون، «هر ایرانی که علیه سلطنت مشروطه ایران یا له یکی از جرم‌ها یا مجرمان مذکور در مواد ۱ تا ۴ این قانون به نحوی از انحاء در خارج از ایران تبلیغ کند، محکوم به یک تا سه سال حبس تأدیبی خواهد شد».

پس از انقلاب اسلامی و با تصویب قانون تعزیرات ۱۳۶۲، جرمی تحت عنوان فعالیت تبلیغی علیه نظام یا به نفع گروه‌های مخالف نظام وجود نداشت؛ تا اینکه از سال ۱۳۷۵ با تصویب قانون تعزیرات جدید، چنین عنوان مجرمانه‌ای در ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی پیش‌بینی شد. در هنگام تصویب این ماده در مجلس شورای اسلامی، نگرانی‌هایی در مورد تصویب چنین ماده‌ای مطرح شد، مانند ممانعت از طرح انتقادهای سالم و همچنین، فراهم آوردن شرایط سوءاستفاده مقام‌های دولتی در برخورد با منتقدان تحت عنوان جرم تبلیغ علیه نظام (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۶: ۶۵)؛ اما به‌رغم این مخالفت‌ها، درنهایت این ماده به تصویب نمایندگان مجلس رسید. جرائم با توجه به پیشرفت فناوری و توسعه روزافزون فناوری‌های نوین در عرصه ارتباطات می‌توانند فضای متفاوتی را برای تحقق داشته باشند. جرم تبلیغ علیه نظام نیز از این امر مستثنا نبوده است و در نتیجه، بر اساس بند «ج» و تبصره ۱ ماده ۷۳۱ قانون مجازات اسلامی یا همان ماده ۳ قانون جرائم رایانه‌ای می‌توان این جرم سنتی را در فضای سایبر نیز جرم‌انگاری نمود.

به‌علاوه، بر این اساس، به نظر می‌رسد تبلیغات علیه نظام می‌تواند هم از جرائم سایبری محض باشد؛ یعنی از ابتدا تا انتها در فضای مجازی صورت گیرد و هم می‌تواند از جمله جرائم سنتی - سایبری باشد؛ یعنی در فضای حقیقی اتفاق افتد، ولی در فضای مجازی ادامه یابد. شق سوم نیز آن است که در فضای مجازی آغاز شود و به فضای حقیقی کشانده شود. به‌علاوه قانون‌گذار در ماده ۲۲ قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ مجلس شورای اسلامی، قوه قضائیه را مکلف نموده تا کارگروهی را با ریاست دادستان کل کشور تشکیل داده تا بر اساس موازین قانونی کشور، مصادیق عینی محتوای مجرمانه و همچنین ضوابط پالایش آن‌ها را تعیین و از طریق ارائه‌دهندگان خدمات، بر دسترسی، میزبانی و محتوای منتشرشده در فضای مجازی نظارت نمایند. این کارگروه در تعیین فهرست مصادیق محتوای مجرمانه فضای مجازی در محور سوم «محتوای علیه امنیت و آسایش عمومی» را مطرح کرده که در ذیل آن، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد که مرتبط با جرم فعالیت‌های تبلیغی علیه امنیت جمهوری اسلامی ایران است:

۱- تشکیل جمعیت، دسته، گروه در فضای مجازی (سایبر) باهدف برهم زدن امنیت کشور (ماده ۴۹۸ قانون مجازات اسلامی)

۲- هرگونه تهدید به بمب‌گذاری (ماده ۵۱۱ قانون مجازات اسلامی)

۳- محتوایی که به اساس جمهوری اسلامی ایران لطمه وارد کند (بند ۱ ماده ۶ قانون مطبوعات)

۴- انتشار محتوا علیه اصول قانون اساسی (بند ۱۲ ماده ۶ قانون مطبوعات)

۵- تبلیغ علیه نظام جمهوری اسلامی ایران (ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی)

۶- انحلال در وحدت ملی و ایجاد اختلاف مابین اقشار جامعه به‌ویژه از طریق طرح مسائل نژادی و قومی (بند ۴ ماده ۶ قانون مطبوعات)

- ۷- تحریک نیروهای رزمنده یا اشخاصی که به نحوی از انحاء در خدمت نیروهای مسلح هستند، به عصیان، فرار، تسلیم یا عدم اجرای وظایف نظامی (ماده ۵۰۴ قانون مجازات اسلامی)
- ۸- تحریض و تشویق افراد و گروه‌ها به ارتکاب اعمالی علیه امنیت، حیثیت و منافع جمهوری اسلامی ایران در داخل یا خارج از کشور (بند ۵ ماده ۶ قانون مطبوعات)
- ۹- تبلیغ به نفع گروه‌ها و سازمان‌های مخالف نظام جمهوری اسلامی ایران (ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی)
- ۱۰- فاش نمودن و انتشار غیرمجاز اسناد و دستورها و وسایل محرمانه و سری دولتی و عمومی (بند ۶ ماده ۶ قانون مطبوعات و موارد ۲ و ۳ قانون مجازات انتشار و افشای اسناد محرمانه و سری دولتی و ماده ۳ قانون جرائم رایانه‌ای)
- ۱۱- فاش نمودن و انتشار غیرمجاز اسرار نیروهای مسلح (بند ۶ ماده ۶ قانون مطبوعات)
- ۱۲- فاش نمودن و انتشار غیرمجاز نقشه و استحکامات نظامی (بند ۶ ماده ۶ قانون مطبوعات)
- ۱۳- انتشار غیرمجاز مذاکرات غیرعلنی مجلس شورای اسلامی (بند ۶ ماده ۶ قانون مطبوعات)
- ۱۴- انتشار بدون مجوز مذاکرات محاکم غیرعلنی دادگستری و تحقیقات مراجع قضایی (بند ۶ ماده ۶ قانون مطبوعات)
- هرچند در موارد ۱، ۵، ۸ و ۹ صراحتاً به جرم تبلیغ علیه امنیت کشور در فضای سایبر اشاره شده و در موضوع جرم‌انگاری اصل بر کاستن از عناوین مجرمانه است، اما به نظر می‌رسد سایر موارد نیز می‌توانند به صورت غیرمستقیم تبلیغ علیه امنیت کشور تلقی شوند.
- به نظر می‌رسد بر اساس نظر این کارگروه، این جرم سایبری از مصادیق جرائم علیه محتوا و درعین حال به جهت آن که درگذشته نیز وجود داشته و پس از پیشرفت و توسعه فناوری، وارد فضای سایبر نیز شده است، می‌تواند از جرائم کلاسیک با توصیف سایبری باشد، ضمن آن که به جهت توسعه آن به حوزه مخابرات نیز می‌تواند از جرائم مخابراتی به حساب آید، زیرا محمل تبلیغ علیه امنیت نظام می‌تواند به فراخور، حوزه ماهواره، تلفن همراه و غیره را شامل شود.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

- در این بخش به توضیح دو موضوع مهم ماهیت و ارکان جرم فعالیت تبلیغی علیه امنیت نظام جمهوری اسلامی ایران در فضای سایبر پرداخته می‌شود:
- ۱- ماهیت جرم فعالیت تبلیغی علیه امنیت نظام جمهوری اسلامی ایران در فضای سایبر در فقه و حقوق کیفری
- جهت تبیین ماهیت جرم فعالیت تبلیغی علیه امنیت نظام جمهوری اسلامی ایران باید ابتدا رابطه جرائم علیه امنیت و جرائم سیاسی تبیین شود. در این باره سه نظریه وجود دارد:

الف- تمایز میان جرائم علیه امنیت و جرائم سیاسی: برخی معتقدند «تعریف جرم سیاسی کاملاً بر اقدامات جنایی بر ضد امنیت خارجی کشور منطبق می‌گردد و در اثر ارتکاب آن، حیات کشوری به وادی خطر سوق داده می‌شود، علی‌القاعده مرتکبان آن باید از مزایای جرم سیاسی متمتع شوند و به‌واسطه انگیزه پستی که دارند، آن‌ها را از قضاوت اغماض آمیز نسبت به مجرمان سیاسی محروم ساخت» (علی‌آبادی، ۱۳۶۸: ۱۰۶).

نقدی که به این نظریه وارد است آن است که ضابطه در این نظر، ضابطه ذهنی یا به عبارتی هدف و انگیزه ارتکاب جرم است، اما نباید فراموش کرد که در این موضوع، این راهکار به‌تنهایی نمی‌تواند پاسخگو باشد، زیرا تمامی افراد را در بر نمی‌گیرد یا به‌اصطلاح منطقی، جامع همه افراد نیست، زیرا همه مرتکبان دارای انگیزه پست نیستند، بلکه ممکن است خلاف آن‌هم موجود باشد.

ب- انطباق کامل جرائم علیه امنیت و جرائم سیاسی (ساربخانی، ۱۳۸۴: ۳۹): حقوق فرانسه نیز جرائم علیه امنیت داخلی کشور و حقوق اساسی افراد و غیره را در ذیل جرائم سیاسی خاص قرار داده است. جرم خاص سیاسی، جرمی است که هم در مفهوم بیرونی (اثر جرم) و هم در مفهوم درونی (انگیزه مجرم) علیه پدیده‌های سیاسی ارتکاب شود (هاشمی، ۱۳۷۱: ۱۱۰).

این نظریه نیز مانع دخول اغیار نیست، زیرا با دقت عقلی و با توجه به ملاک جرم سیاسی، نمی‌توان جرائم علیه امنیت را به‌طور کامل در ذیل جرائم سیاسی قرار داد، مگر آن‌که امنیت در جرائم علیه امنیت به‌طور مطلق امنیت ملی در نظر گرفته شود. معیار موردنظر این نظریه نیز ضابطه مادی یا عینی یا همان طبیعت موضوع و حقی است که مورد تجاوز قرار گرفته است. این ضابطه نیز به‌تنهایی نمی‌تواند پاسخگوی مسئله موردنظر باشد.

ج- رابطه میان این دو، عموم و خصوص من وجه است: برخی بیان می‌کنند: «هدف جرم سیاسی، دولت و تشکیلات آن است که با انگیزه خاص اصلاحات اجتماعی محض انجام می‌شود و چنانچه این هدف موجب تجاوز صریح به حقوق ملت شود، اعمال انجام‌شده از شمول جرم سیاسی خارج خواهند شد» (نوربا، ۱۳۸۰: ۲۶۳)؛ بنابراین، از این منظر، گاهی جرائم علیه امنیت، جرم مرکب با جرم سیاسی است، زیرا در مفهوم درونی (انگیزه مجرم) علیه حکومت است و گاهی جزء جرائم خاص سیاسی است، زیرا در مفهوم بیرونی (اثر جرم) و هم در مفهوم درونی (انگیزه مجرمانه) علیه پدیده‌های سیاسی ارتکاب می‌شود.

ضابطه مدنظر این نظریه، ضابطه مرکب است که شامل ترکیبی از ارتکاب جرم و طبیعت حقی است که مورد تجاوز قرار گرفته است. به نظر می‌رسد ضابطه مرکب می‌تواند بختی به تعیین جایگاه و ماهیت جرم تبلیغ علیه امنیت نظام کمک کند. پس هرگاه جرم تبلیغ علیه امنیت نظام، علیه جان و منافع خصوصی

افراد باشد، از جمله جرائم عمومی است و هنگامی که این جرم علیه امنیت نظام و کشور یا به عبارتی امنیت ملی باشد، این جرم از جمله جرائم سیاسی خواهد بود.

۲- ارکان جرم تبلیغ علیه امنیت نظام در فضای سایبر

در مطالب قبل، تاریخچه سایبر و رابطه آن با امنیت، تاریخچه، جرم تبلیغ علیه امنیت نظام و ماهیت جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام مورد بررسی قرار گرفت، اکنون به تحلیل ارکان سه گانه تشکیل دهنده آن پرداخته می شود:

۲-۱- رکن قانونی جرم تبلیغ علیه امنیت نظام در فضای سایبر

منظور از رکن قانونی، این است که برای تشخیص این که آیا عملی یا ترک عملی جرم است یا خیر، باید بلافاصله به مرجع تشخیص جرائم یعنی قانون گذار مراجعه کرد (اردبیلی، ۱۳۸۶: ۲۲۷).

به نظر می رسد رکن قانونی جرم فعالیت تبلیغی علیه امنیت نظام جمهوری اسلامی ایران، ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی سابق، ماده ۷۳۱ قانون جدید مجازات اسلامی (ماده ۳ قانون جرائم رایانه‌ای) و فهرست مصادیق محتوای مجرمانه موضوع ماده ۲۱ قانون جرائم رایانه‌ای و کارگروه تعیین محتوای مجرمانه است. بر همین اساس، فعالیت تبلیغی در فضای سایبر برای آنکه جرم تلقی شود، باید دارای چند ویژگی مهم باشد: اولاً؛ امنیت کشور در این جرم مدنظر است که می تواند در نهایت کلیت نظام را در برگیرد. ثانیاً؛ تحقق این جرم در فضای سایبر لازم و ضروری است و بنابراین، مصادیق آن می تواند برگزاری تظاهرات و گردهمایی در فضای سایبر از طریق شبکه‌های اجتماعی، راه اندازی برنامه‌های رادیو-تلویزیونی در فضای سایبر، چاپ و پخش نشریه و اعلامیه‌ها در فضای سایبر و ارسال از طریق پست الکترونیک و نمایش آن در فضای سایبر، مکاتبه گسترده با سازمان‌های بین‌المللی علیه نظام، مصاحبه‌های متعدد با سراج‌های مغرض و ضدانقلاب و ایجاد گروه و دسته و حمایت از مرام‌های ساختگی در فضای سایبر و تبلیغ به نفع آنان باشد. ثالثاً؛ مرتکب باید سوءنیت داشته باشد و قصد براندازی نظام مدنظر وی باشد. همچنین، به نظر می رسد بر اساس ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی، مجرم در صورت تکرار جرم و اقدام مکرر به تبلیغ علیه نظام در فضای سایبر، محارب محسوب می گردد.

۲-۲- رکن مادی جرم تبلیغ علیه امنیت نظام در فضای سایبر

برای تحقق خارجی یک جرم، پیدایش یک عنصر مادی ضرورت دارد و شرط تحقق جرم آن است که قصد سوء ارتکاب عمل خاصی، دست کم به مرحله فعلیت برسد؛ بنابراین قصد باطنی، زمانی قابل مجازات است که تظاهر خارجی آن به صورت عملی مغایر با اوامر و نواهی قانون گذار آشکار شود (همان: ۲۰۸)؛ اما در فضای مجازی عنصر مادی بی مفهوم است، زیرا فضای مجازی، فضای غیر مادی است! لذا برای قاعده سازی باید گفت جرم رایانه‌ای در کنار عنصر قانونی و عنصر معنوی به عنصر مجازی نیازمند است

که البته با دخالت یک عنصر مادی از سوی شخص مجرم صورت می‌گیرد (افراسیابی، ۱۳۷۴: ۱۶۷-۱۶۸). عناصر رکن مادی عبارت‌اند از رفتار مجرمانه، موضوع جرم، شخصیت مرتکب، وسیله ارتکاب جرم و زمان و مکان ارتکاب جرم که در ذیل مورد بررسی واقع می‌شوند:

رفتار مجرمانه، نخستین عنصر در تشریح رکن مادی است. رفتار مجرمانه مرتکب این جرم، از عنوان آن پیدا است؛ بنابراین تنها رفتاری تحت عنوان تبلیغ قرار خواهد گرفت که مثبت باشد و ترک فعل (سکوت و دفاع نکردن از نظام) ذیل عنوان جرم تبلیغ علیه نظام و موضوع آن قرار نمی‌گیرد. برخی از واژه «فعالیت تبلیغی» در ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی سابق این‌گونه برداشت کرده‌اند که قانون‌گذار استمرار رفتار مجرمانه (عمل تبلیغ) را شرط وقوع آن دانسته است (حبیب‌زاده و موسوی مجاب، ۱۳۸۵: ۱۳۳) و معتقدند: «کسی را که تنها یک‌بار یا در هر حال به‌طور کاملاً محدود در یک تظاهرات مردمی در داخل یا خارج از کشور سخنی علیه نظام - حتی به‌قصد کمک به براندازی - ابراز داشته یا یک‌بار با ایستگاه‌های رادیو - تلویزیونی مخالف نظام مصاحبه کرده یا نامه‌ای را به یک سازمان بین‌المللی ارسال می‌دارد، شاید نتوان به انجام «فعالیت» تبلیغی علیه نظام محکوم کرد» (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۹: ۶۵). علاوه بر این، شاید عده‌ای با تمسک به اصول بنیادین حقوق جزا نظیر تفسیر مضیق قوانین جزایی و تفسیر به نفع متهم از یک‌سو و اصل آزادی بیان و ابراز آزادانه انتقادات از سوی دیگر، بخواهند بر این نظر صحه بگذارند، اما باید دانست «آن دسته از تبلیغاتی مشمول این ماده می‌شود که علیه کلیت نظام و در واقع به‌قصد براندازی یا به نفع گروه‌ها و سازمان‌هایی انجام گیرد که قصد مبارزه با کلیت نظام و براندازی آن را دارند. در غیر این صورت، یعنی هرگاه انتقادی در مورد عملکرد یک مسئول یا نهاد دولتی - بدون اینکه قصد کمک به برانداختن حکومت وجود داشته باشد - ابراز شود یا به نفع گروه‌ها و سازمان‌هایی تبلیغ شود که فقط نسبت به برخی عملکردها انتقاد داشته، ولی با کلیت نظام مخالفتی ندارند، از شمول ماده ۵۰۰ خارج خواهد بود» (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۶: ۶۵). به‌علاوه، انگیزه یا سوءنیت خاص است که این نوع فعالیت را از انتقاد جدا می‌سازد؛ زیرا انتقاد بدون سوءنیت بوده و به‌قصد اصلاح و نشان دادن معایب، کمبودها و نقطه‌ضعف‌ها ایراد می‌شود، در صورتی که فعالیت تبلیغی موصوف، به‌منظور کسر حیثیت و اعتبار حکومت و تضعیف آن و تزلزل مبانی نظام یا براندازی آن صورت می‌پذیرد» (سالاری، ۱۳۸۷: ۸۷). در مقابل، برخی دیگر بر این باورند: «حرف «ی» استعمال شده در انتهای واژه تبلیغ، «یای» نسبت بوده و مبین نوعی فعالیت «همان تبلیغ» است و مقنن بدین طریق اراده نموده است که منحصرأ این قسم فعالیت، مشمول حکم این ماده واقع شود و سایر انواع فعالیت‌ها چون فعالیت نظامی، اقتصادی و جاسوسی از قلمرو این ماده خارج و شامل حکم خاص خود گردد» (همان: ۱۲۶).

به نظر می‌رسد وقوع این جرم، نیازمند استمرار رفتار مجرمانه نیست، زیرا لفظ فعالیت مفید استمرار

نیست و صرفاً با یک‌بار انجام این عمل در فضای سایبر می‌توان ادعا کرد که جرم مذکور تحقق پیدا کرده است. به‌ویژه آن‌که به نظر می‌رسد به جهت گسترش و توسعه فناوری و در دسترس بودن آن، تبلیغات در عرصه فضای مجازی یا سایبر از اهمیت بیشتری برخوردارند و درعین‌حال، تأثیرگذاری آن‌ها نیز بسیار بیشتر است. به‌علاوه ماده ۷۳۱ قانون مجازات اسلامی به همراه ماده ۲۱ قانون جرائم رایانه‌ای نیز بر این امر تأکید دارند که جرم تبلیغ علیه امنیت ملی در فضای سایبر با یک‌بار انجام فعل محقق خواهد شد و لزومی به استمرار آن نیست، زیرا در این مواد قانونی فوق، برخلاف ماده ۵۰۰ قانون مجازات سابق، به عنوان «تبلیغ علیه نظام جمهوری اسلامی ایران، تشکیل جمعیت، دسته، گروه در فضای مجازی (سایبر) باهدف برهم زدن امنیت کشور، تبلیغ به نفع گروه‌ها و سازمان‌های مخالف نظام جمهوری اسلامی ایران و تحریض و تشویق افراد و گروه‌ها به ارتکاب اعمالی علیه امنیت، حیثیت و منافع جمهوری اسلامی ایران در داخل یا خارج از کشور» اشاره شده است. استفاده از واژه «تبلیغ» به‌جای واژه فعالیت‌های تبلیغی یا تشکیل جمعیت و گروه در فضای سایبر و غیره خود نشان می‌دهد که منظور قانون‌گذار در ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی نیز صرف انجام این عنوان مجرمانه است، نه استمرار آن.

در این بحث، ذکر دو موضوع دیگر نیز ضروری است:

الف- تأثیر تبلیغات: در خصوص منشأ اثر بودن تبلیغات هم در میان حقوقدانان، آرای متفاوتی وجود دارد، به‌گونه‌ای که برخی بر این باورند که «ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی سابق قیدی در مورد مؤثر یا غیر مؤثر بودن تبلیغ ندارد و به نظر می‌رسد هر نوع فعالیتی که تبلیغ شناخته شود، مشمول این ماده باشد» (گلدوزیان، ۱۳۸۳: ۲۲۳)؛ اما برخی در مقابل معتقدند «عبارت «علیه» و «به نفع» موهم این معنا است که تبلیغات هنگامی جرم محسوب می‌شود که مؤثر باشد، بنابراین اگر تبلیغات، هیچ نفع یا فایده‌ای برای سازمان مخالف نظام نداشته باشد، مشمول این ماده نخواهد بود و این با تفسیر مضیق قانون نیز سازگار است» (زرعت، ۱۳۷۷: ۵۰). البته در موضوع حاضر و طبق ماده ۷۳۱ قانون مجازات اسلامی باید اذعان نمود که با صرف وقوع جرم بدون لحاظ تأثیرگذاری آن، می‌توان مرتکب را مستحق مجازات دانست، به‌ویژه آن‌که ماده ۵۰۰ قانون مجازات سابق به همراه ماده ۷۳۱ قانون مجازات اسلامی در کنار هم رکن قانونی این جرم را تشکیل می‌دهند.

ب- مباشرت در فعالیت تبلیغی: نکته محدودکننده دیگر در مورد ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی سابق این است که این ماده تنها در مورد کسی اعمال می‌شود که «مباشرت» در فعالیت تبلیغی داشته باشد و الاکسی که صرفاً، برای مثال، دیگری را در جهت تأسیس یک شبکه رادیو-تلویزیونی مخالف تشویق کرده یا برای مساعدت به وی، پرداخت حقوق گوینده آن شبکه را بر عهده می‌گیرد، ظاهراً از شمول ماده خارج و بر اساس ماده ۷۲۶ قانون مجازات اسلامی، به‌عنوان معاونت در جرائم تعزیری به حداقل

مجازات مقرر (سه ماه حبس) محکوم می‌شود (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۶: ۶۶ و ۶۵).

موضوع جرم، عنصر دیگر است و بر این اساس، امنیت نظام جمهوری اسلامی، موضوع جرم تبلیغ علیه امنیت نظام است. منظور از امنیت، تمامیت سیاسی، ارضی و حاکمیتی است؛ بنابراین، امنیت در جرائم علیه امنیت، امنیت اجتماعی و ملی است و در غیر این صورت، یعنی امنیت فردی، موضوع جرائم علیه اشخاص است و امنیت بین‌المللی نیز موضوع جنایات بین‌المللی است. با توجه به دو دیدگاه عینی و ذهنی که در اولی، نتیجه و در دومی، انگیزه مهم است، می‌توان ادعا کرد که جرم تبلیغ علیه امنیت نظام در فضای سایبر، از جرائم علیه امنیت است، زیرا مجرم قطعاً از تبلیغ علیه امنیت کشور، انگیزه براندازی دارد و نتیجه نیز با انگیزه تطابق دارد.

وسيله ارتكاب جرم، سومين عنصر تشريح و توضيح ركن مادی است. هرچند با توجه به ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی که در آن عبارت «به هر نحو فعالیت تبلیغی» تصریح شده است، می‌توان اذعان نمود وسیله در ارتكاب جرم مذکور طریقت دارد؛ اما با توجه به ماده ۷۳۱ قانون جدید مجازات اسلامی و موضوع ماده ۲۱ قانون جرائم رایانه‌ای، جرم مذکور یک جرم رایانه‌ای و سایبری است که از راه سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده تحقق می‌یابد؛ یعنی وسیله در این جرم خصوصیت ویژه‌ای دارد و به همین دلیل، از جرائم خاص محسوب می‌شود. البته قانون جرائم رایانه‌ای فقط جرائم ارتكابی از راه رایانه را در برمی‌گیرد، بلکه جرائمی را که از راه سامانه‌های مخابراتی و حامل داده‌ها اتفاق می‌افتد، نیز شامل می‌شود؛ بنابراین، اگر کسی با موبایل یا فاکس، محتویات تبلیغی علیه امنیت نظام را منتشر و توزیع کند، مشمول این ماده قرار می‌گیرد. به نظر می‌رسد قانون جرائم رایانه‌ای بیشتر جرائمی را در برمی‌گیرد که در فضای سایبر اتفاق می‌افتد و جرائم رایانه‌ای قسمتی از آن محسوب می‌شود (پورقهرمانی و بای، ۱۳۸۸: ۱۱۸)؛ بنابراین، فعالیت‌های تبلیغی در فضای سایبر، مصاحبه، تشکیل گروه‌ها، چاپ و پخش نشریه، ارسال ایمیل، راه‌اندازی وب‌سایت‌های اینترنتی، رادیو-تلویزیون‌های اینترنتی، ایجاد جریان‌های تبلیغی در شبکه‌های اجتماعی مانند فیس‌بوک یا توئیتر و سایر اقدامات تبلیغی در فضای سایبر به قصد تبلیغ علیه امنیت نظام جمهوری اسلامی را شامل می‌شود.

عنصر چهارم، زمان و مکان وقوع جرم است. در مورد مکان جرم باید گفت که قانون‌گذار، مکان خاصی را برای ارتكاب جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام ضروری ندانسته است؛ بنابراین، اگر ارتكاب جرم با تحقق شرایط لازم، داخل یا خارج قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران صورت گیرد، مشمول حکم قانون‌گذار خواهد بود؛ اما اصولاً چنانچه این جرم توسط خارجی‌ها انجام شود، گرچه جرمی سیاسی محسوب نخواهد شد، ولی جرم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور تلقی می‌شود. شایان‌ذکر است که اساساً جرائم ارتكابی ضد امنیت داخلی و خارجی کشور در خارج از قلمرو حاکمیت ایران، از جمله جرم

فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران، مشمول فصل دوم قانون جدید مجازات اسلامی و شامل مواد ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸ و ۹ است و مرتکب ایرانی یا غیر ایرانی، در صورت دستگیری یا استرداد به ایران، طبق قانون مجازات اسلامی محاکمه خواهد شد. ماده ۵ قانون جدید مجازات اسلامی می‌گوید: «هرگاه شخص ایرانی یا غیر ایرانی که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران، مرتکب یکی از جرائم یا جرائم مقرر در قوانین خاص گردد، طبق قوانین جمهوری اسلامی محاکمه و مجازات می‌شود...». بند «الف» ماده پنج، اختصاص به اقدام علیه امنیت نظام، امنیت داخلی و خارجی، تمامیت ارضی یا استقلال جمهوری اسلامی ایران دارد که فعالیت‌های تبلیغی در فضای سایبر علیه امنیت نظام را نیز در برمی‌گیرد. شخصی (ایرانی یا غیر ایرانی) که در فضای سایبر علیه نظام دست به فعالیت تبلیغی بزند، اگر در ایران یافت شود، محاکمه و مجازات خواهد شد؛ بنابراین، غیر ایرانی‌ها که در خارج از کشور و در فضای سایبر علیه نظام جمهوری اسلامی به هر روشی در فضای سایبر اقدام به فعالیت تبلیغی نمایند، دستگیر، محاکمه و مجازات خواهند شد. در این زمینه، اصل صلاحیت واقعی، به اعتبار ماهیت جرم و در جهت صیانت از منافع و مصالح کشور، حاکم است؛ اما از حیث زمان، ارتکاب این جرم در زمان جنگ به موجب ماده‌های ۵۰۸ و ۵۰۹ قانون مجازات اسلامی سابق و ماده‌های ۷۴۰ و ۷۳۹ قانون جدید مجازات اسلامی چنین است. در ماده ۷۳۹ آمده است: «هرکس یا گروهی با دول خارجی متخاصم به هر نحو علیه جمهوری اسلامی ایران همکاری نماید، در صورتی که محارب شناخته نشود، به یک تا ده سال حبس محکوم می‌گردد». در این صورت هرگاه فعالیت تبلیغی در فضای سایبر علیه امنیت نظام توسط شخص یا گروهی با همکاری دول متخاصم با جمهوری اسلامی صورت گیرد، به مجازات مقرر در قوانین محکوم خواهد شد. با عنایت به عبارت «به هر نحو» مندرج در ماده ۵۰۸، هرگونه همکاری اعم از نظامی، سیاسی، تبلیغی و غیره با دول خارجی متخاصم علیه جمهوری اسلامی ایران، موجب تحقق جرم است. منظور از دولت خارجی متخاصم، لزوماً دولتی نیست که با ایران در جنگ مسلحانه به سر می‌برد؛ بلکه منظور دولتی است که روابط آن با دولت ایران، دوستانه یا بی‌طرفانه نبوده، بلکه خصمانه است یا دولتی است که ایران آن را به رسمیت نشناخته است. البته احراز دولت متخاصم با دستگاه دیپلماسی است و قاضی در صورت لزوم باید از این مرجع قانونی استعلام کند. هرگاه نوع همکاری با دولت خارجی، تحت هیچ‌یک از عناوین خاص مذکور در قانون قرار نگیرد (مثل جاسوسی، تحریک نیروهای رزمنده وغیره)، مرتکب را می‌توان بر اساس این ماده محکوم و مجازات کرد.

عنصر پنجم، سمت مرتکب است. هرچند طبق ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی، سمت مرتکب تأثیری در مجازات محکوم به فعالیت‌های تبلیغی علیه نظام ندارد؛ اما بر اساس بندهای «الف» و «ب» ماده ۲۶ قانون جرائم رایانه‌ای، اگر «هر یک از کارمندان و کارکنان اداره‌ها و سازمان‌ها یا شوراهای شهرداری‌ها و مؤسسه‌ها و شرکت‌های دولتی یا وابسته به دولت یا نهادهای انقلابی یا بنیادها و مؤسسه‌هایی که زیر

نظر ولایت فقیه اداره می‌شوند و دیوان محاسبات و مؤسسه‌هایی که با کمک مستمر دولت اداره می‌شوند یا دارندگان پایه قضایی و به‌طور کلی اعضا و کارکنان قوای سه‌گانه و همچنین نیروهای مسلح و مأموران به خدمت عمومی اعم از رسمی و غیررسمی به مناسبت انجام وظیفه مرتکب جرائم رایانه‌ای شده باشند» یا «متصدی یا متصرف قانونی شبکه‌های رایانه‌ای و مخابراتی که به مناسبت شغل خود مرتکب جرم رایانه‌ای شده باشد»، حسب مورد به بیش از دوسوم حداکثر یک یا دو مجازات مقرر محکوم خواهند شد؛ بنابراین، سمت مرتکب در جرم تبلیغ علیه امنیت نظام سبب تشدید مجازات است. همچنین، در مورد تکرار جرم، ماده ۲۷ قانون جرائم رایانه‌ای مقرر نموده است، «در صورت تکرار جرم برای بیش از دو بار دادگاه می‌تواند مرتکب را از خدمات الکترونیکی عمومی از قبیل اشتراک اینترنت، تلفن همراه، اخذ نام دامنه بالای کشوری و بانکداری الکترونیکی محروم کند:

- ۱- چنانچه مجازات حبس آن جرم ۹۱ روز تا دو سال حبس باشد، محرومیت از یک ماه تا یک سال
 - ۲- چنانچه مجازات حبس آن جرم تا پنج سال حبس باشد، محرومیت از یک تا سه سال
 - ۳- چنانچه مجازات حبس آن جرم بیش از پنج سال باشد، محرومیت از سه تا پنج سال خواهد بود.»
- به نظر می‌رسد هر کس به هر نحو محکوم به فعالیت‌های تبلیغی علیه نظام در فضای سایبر شود، محرومیت‌های مذکور در مورد او اعمال خواهد شد.

عنصر مادی دیگر، شخصیت مرتکب است. قانون‌گذار با بیان «هرکس» در ابتدای ماده، به‌طور عام تمام افراد را، صرف نظر از جنسیت، ملیت، عنوان، سمت یا تابعیت، مخاطب قرار داده است؛ لذا حکم این ماده، شامل تمام افراد می‌شود و در نتیجه، اطلاق کلمه هر کس مقتضی آن است که میان اتباع داخلی و خارجی تفاوتی وجود نداشته باشد (مرتضوی، ۱۳۸۵: ۶۲)؛ ولی به نظر می‌رسد منظور، مجازات نمودن ایرانیانی است که داخل یا خارج از کشور، علیه نظام جمهوری اسلامی ایران یا به نفع گروه‌ها و سازمان‌های مخالف نظام دست به تبلیغ بزنند (پیمانی، ۱۳۷۹: ۲۱). نکته دیگر در این مورد، استعمال واژه «هرکس» به‌جای «هر شخص یا هر شخصی» توسط مقنن است که چون سایر موارد، به این روش اقدام شده است، درحالی‌که باید توجه داشت نه تنها وقوع بسیاری از این جرائم توسط اشخاص حقوقی ممکن است، بلکه در برخی موارد، تبعات منفی و زیان ناشی از آن برای جامعه به مراتب بیشتر و خطرناک‌تر است (سالاری، ۱۳۸۷: ۱۲۵).

در نهایت می‌توان اذعان نمود عنصر مادی این جرم، تبلیغات علیه نظام یا به نفع گروه‌ها و سازمان‌های مخالف نظام در فضای سایبر است، مشروط بر آنکه مجرم اقدام عملی مستقیم علیه نظام انجام نداده باشد (زرعت، ۱۳۷۹: ۵۰) و در نتیجه، وقوع آن نیز به دو گونه ممکن است، صورت پذیرد: یکی تبلیغ علیه تمامیت نظام جمهوری اسلامی ایران به‌منظور تضعیف یا براندازی آن است که انتقاد از عملکرد مسئولان

حکومتی، سازمان‌ها و نهادهای دولتی و امریه‌معروف و نهی از منکر مردم نسبت به دولت را شامل نمی‌شود که برابر اصل هشتم قانون اساسی به‌عنوان یکی از اصول کلی نظام و حق و وظیفه‌ای مسلم و همگانی شناخته شده است. دیگری، تبلیغ به نفع گروه‌ها، سازمان‌ها، احزاب و تشکل‌های مخالف نظام است که همان نتیجه و آثار تبلیغ علیه کلیت نظام را خواهد داشت. به تعبیر دیگر، نتایج ناشی از تقویت دشمن، مشابه همان نتایج حاصل از تضعیف خودی است» (سالاری، ۱۳۸۷: ۱۲۵).

۲-۳- رکن روانی یا معنوی جرم تبلیغ علیه امنیت نظام در فضای سایبر
برای تحقق جرم، نقض اوامر و نواهی قانون‌گذار به تنهایی کافی نیست. فعل مجرمانه باید نتیجه خواست و اراده فاعل باشد (گلدوزیان، ۱۳۷۲: ۹۵). در مورد جرم تبلیغ علیه امنیت نظام در فضای سایبر باید دانست رکن معنوی این جرم دارای دو جزء است، یکی سوءنیت عام که همان فعالیت تبلیغی عامدانه و عالمانه و به‌عبارت‌دیگر علم و عمد در این فعالیت تبلیغی است و دیگری سوءنیت خاص یا انگیزه که با اشاره و به نحو مستتر بیان شده و همان تضعیف یا براندازی نظام است، اعم از اینکه علیه نظام تبلیغ نماید یا اینکه به نفع گروه‌های مخالف نظام فعالیت تبلیغی کند (سالاری، ۱۳۸۷: ۱۲۶). از نظر برخی، اگرچه در نص ماده از لزوم سوءنیت خاص سخنی به میان نیامده، اما فقط آن دسته از تبلیغاتی مشمول این ماده می‌گردد که علیه کلیت نظام بوده و مرتکب قصد براندازی نظام را داشته باشد و الا اگر به قصد انتقاد از دولت و نظایر آن باشد، مشمول این ماده نخواهد بود؛ بنابراین اگر یک مؤسسه تبلیغاتی صرفاً برای کسب درآمد برای یک سازمان مخالف نظام فعالیت تبلیغی نماید و مزد بگیرد و فعالیت خود را همان‌گونه که در اختیار سایر اشخاص و مشتریان قرار می‌دهد، در اختیار ایشان نیز قرار بدهد، مشمول این ماده نخواهد بود» (زراعت، ۱۳۷۹: ۵۰). به‌علاوه، از آنجاکه اصل بر براءت است و جرم تبلیغ علیه نظام نیز از جرائم عمدی است که نیاز به سوءنیت خاص ضربه زدن به امنیت کشور را دارد، لذا تا زمانی که به‌طورقطع قصد ضربه زدن و سوءنیت شخص متهم، اثبات نشده؛ اصل بر این است که عمل او انتقاد است؛ یعنی تابع اصل آزادی بیان در حکومتی است که خواستار ایجاد نظامی بر پایه مردم‌سالاری دینی است. همان حکومتی که قانون اساسی نوید پدید آمدنش را می‌دهد و در دیباچه خود چنین می‌نویسد: «حکومت از دیدگاه اسلام، برخاسته از موضع طبقاتی و سلطه‌گری فردی یا گروهی نیست، بلکه تبلور آرمان سیاسی ملتی هم‌کیش و هم‌فکر است که به خود سازمان می‌دهد تا در روند تحول فکری و عقیدتی راه خود را به‌سوی هدف نهایی (حرکت به‌سوی الله) بگشاید» (غفاری، ۱۳۸۱: ۵۷)؛ بنابراین، جرم تبلیغ یا فعالیت تبلیغی علیه نظام در فضای سایبر جرمی عمدی است و لذا سوءنیت عام (اراده ارتکاب فعل مجرمانه) و سوءنیت خاص، شرط تشکیل و وقوع آن است. علاوه بر آن علم به حکم و موضوع جرم یعنی نظام جمهوری اسلامی برای وقوع جرم ضرورت دارد؛ اما در مقابل نباید فراموش کرد که

هرچند اطلاق ماده با چنین برداشتی سازگاری ندارد و صرف اطلاع از مقاصد سازمان و مجرمانه بودن عمل را کافی می‌داند؛ قصد مخالفت یا همکاری به‌عنوان سوءنیت خاص، صراحتاً در این ماده بیان نشده است و اگر سوءنیت عام، نقض آگاهانه قانون جزا دانسته شود، احتمال دوم تقویت می‌شود و صرف تبلیغات برای تحقق جرم کفایت می‌کند، هرچند قصد متهم، مخالفت با نظام نباشد (زرعت، ۱۳۷۹: ۵۰). بنا بر آنچه بیان شد باید دانست که دو دیدگاه در این باره وجود دارد: نخست، جرم تبلیغ علیه امنیت نظام، فقط با سوءنیت عام محقق می‌شود و نیازی به سوءنیت خاص ندارد. دوم، این جرم نیازمند سوءنیت عام و سوءنیت خاص برای تحقق است و بدون تحقق هر دو نمی‌توان فرد خاطی را مجازات نمود. البته نباید فراموش کرد که با توجه به موضوع امنیت لازم است با تحقق سوءنیت عام فرد خاطی را مجازات نمود. به‌علاوه فعل وی نیز می‌تواند دربردارنده سوءنیت خاص وی باشد و بنابراین، احراز مجدد آن تأثیری بر صدق عنوان مجرمانه ندارد.

نتیجه و پیشنهاد

در مورد تبیین ماهیت جرم تبلیغ علیه امنیت نظام لازم است ابتدا نسبت میان جرائم علیه امنیت و جرائم سیاسی توضیح داده شود. در این رابطه سه دیدگاه وجود دارد. در دیدگاه سوم، رابطه میان این دو را عموم و خصوص من وجه می‌دانند که البته همین دیدگاه به جهت ضابطه مرکب و نسبتاً کامل خود، به‌واقع نزدیک‌تر است.

با توجه به فرضیه مطرح در این مقاله، رکن قانونی جرم تبلیغ علیه امنیت نظام، مواد قانونی ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی سابق و ۳ و ۲۱ قانون جرائم رایانه‌ای است. رکن مادی جرم مذکور، تبلیغات علیه نظام یا به نفع گروه‌ها و سازمان‌های مخالف نظام در فضای سایبر است، مشروط بر آنکه مجرم اقدام عملی مستقیم علیه نظام انجام ندهد. عناصر رکن مادی نیز عبارت‌اند از رفتار مجرمانه، موضوع جرم، شخصیت مرتکب، وسیله ارتکاب جرم و زمان و مکان ارتکاب جرم. رفتار مجرمانه مرتکب این جرم، از عنوان آن پیداست است؛ بنابراین تنها رفتاری تحت عنوان تبلیغ قرار می‌گیرد که مثبت باشد و ترک فعل (سکوت و دفاع نکردن از نظام) مشمول جرم تبلیغ علیه نظام و موضوع آن نیست. موضوع جرم، عنصر دیگر است و امنیت نظام جمهوری اسلامی، موضوع این جرم است. منظور از امنیت، تمامیت سیاسی، ارضی و حاکمیتی است؛ بنابراین، امنیت در جرائم علیه امنیت، امنیت اجتماعی و ملی است. وسیله ارتکاب جرم، سومین عنصر تشریح و توضیح رکن مادی است. هرچند با توجه به ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی که در آن عبارت «به هر نحو فعالیت تبلیغی» تصریح شده است، می‌توان اذعان نمود وسیله در ارتکاب جرم مذکور طریقت دارد، اما با توجه به ماده ۷۳۱ قانون جدید مجازات اسلامی و موضوع ماده ۲۱ قانون جرائم رایانه‌ای، جرم مذکور یک جرم رایانه‌ای و سایبری است که از راه سامانه‌های

رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده تحقق می‌یابد؛ یعنی وسیله در این جرم، خصوصیت ویژه‌ای دارد. عنصر چهارم، زمان و مکان وقوع جرم است. در مورد مکان جرم باید گفت که قانون‌گذار، مکان خاصی را برای ارتکاب جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام ضروری ندانسته است؛ بنابراین، اگر ارتکاب جرم با تحقق شرایط لازم، داخل یا خارج قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران صورت گیرد، مشمول حکم قانون‌گذار خواهد بود. عنصر پنجم، سمت مرتکب است. سمت مرتکب تأثیری در مجازات محکوم به فعالیت‌های تبلیغی علیه نظام ندارد. عنصر مادی دیگر، شخصیت مرتکب است. قانون‌گذار با بیان «هرکس» در ابتدای ماده، به‌طور عام تمامی افراد را صرف‌نظر از جنسیت، ملیت، عنوان، سمت یا تابعیت، مخاطب قرار داده است؛ لذا حکم این ماده، شامل تمام افراد می‌شود و در نتیجه، اطلاق کلمه هرکس مقتضی آن است که میان اتباع داخلی و خارجی تفاوتی وجود نداشته باشد. همچنین، رکن معنوی این جرم دارای دو جزء است، یکی سوءنیت عام که همان فعالیت تبلیغی عامدانه و عالمانه و به‌عبارت‌دیگر علم و عمد در این فعالیت تبلیغی است و دیگری سوءنیت خاص یا انگیزه که با اشاره و به نحو مستتر بیان شده و همان تضعیف یا براندازی نظام است، اعم از اینکه علیه نظام تبلیغ نماید یا اینکه به نفع گروه‌های مخالف نظام فعالیت تبلیغی کند.

در نهایت، پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار با توجه به اهمیت موضوع، تدابیری را برای تصویب قانون مصرح، مدون و متمایز در زمینه جرم انگاری «فعالیت‌های تبلیغی علیه نظام در فضای سایبر» در نظر بگیرد و مجال دادرسی عادلانه را برای متهمان فراهم آورد و علاوه بر این، از فرار متهمان در پذیرش مسئولیت کیفری خود پیشگیری نماید. افزون بر آن، لازم است قانون‌گذار مصادیق خاص این موضوع را نیز تعیین نماید تا ابهام در این زمینه نیز کاهش یابد. همچنین، اصل تناسب جرم و مجازات در این نوع از جرائم نیز مدنظر قانون‌گذار نبوده است که با توجه به اهمیت وقوع جرم تبلیغ علیه نظام در فضای سایبر باید مجازات شدیدتری را در این زمینه لحاظ شود. البته هرگز نباید فراموش کرد که راهکارهای قانونی، آخرین راهکارهای مؤثر در حل مسائل هستند و پیش از آن لازم است اقدامات فرهنگی مناسبی برای نمونه افزایش سواد رسانه‌ای افراد جامعه؛ به‌ویژه نوجوانان و جوانان در رابطه با فضای سایبر صورت گیرد تا میزان جرائمی از این دست کاهش یابد.

منابع

- آشتیانی، محمدحسن. (۱۴۰۴). کتاب القضاء. قم: هجرت.
- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۸۶). حقوق جزای عمومی. تهران: میزان.
- افراسیابی، محمداسماعیل. (۱۳۷۴). حقوق جزای عمومی. تهران: فردوسی.
- انصاری، مرتضی. (۱۴۱۵ هـ). القضاء و الشهادات. قم: المؤتمر العالمي.
- باستانی، برومند. (۱۳۸۳). جرائم کامپیوتری و اینترنتی جلوه‌ای نوین از بزهکاری. تهران: بکنامی.
- باقی‌زاده، محمدجواد و عبدالله امیدفر. (۱۳۹۳). ضرورت حفظ نظام و منع اختلال در آن در فقه امامیه. شیعه‌شناسی، سال دوازدهم، ۴۷، ۱۷۰-۲۰۰.
- بحرانی، یوسف. (بی‌تا). الحدائق الناضره. قم: اسلامی.
- بیلیس، جان. (۱۳۸۳). امنیت جهانی و بین‌المللی در دوران پس از جنگ سرد. مترجم ابوالقاسم راه چینی و دیگران، تهران: نشر مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- پاینده، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). نهج الفصاحه. قم: فرایض.
- پورقهرمانی، بابک و حسینعلی بای. (۱۳۸۸). بررسی فقهی و حقوقی جرائم رایانه‌ای. تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- پیمانی، ضیاءالدین. (۱۳۷۹). حقوق کیفری اختصاصی ۳. تهران: میزان.
- جبعی عاملی، زین‌الدین بن علی. (۱۳۸۷ هـ). شرح اللمعه. نجف: جامعه النجف الدینییه.
- _____ . (بی‌تا). رسائل الشهيد الثاني. قم: مکتبه بصیرتی.
- جزائری، سیدعبدالله. (بی‌تا). التحفه السنیه. بی‌جا: بی‌نا.
- حبیب‌زاده، محمدجعفر و سید درید موسوی محاب. (۱۳۸۵). تحلیلی بر جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران. حقوق اسلامی، ۹، صص ۱۲۳-۱۴۰.
- حجت‌زاده، عبدالحسین. (۱۳۸۳). ایالات متحده؛ امنیت سرزمینی و عوامل تهدیدکننده آن. ماهنامه نگاه، دوره پنجم، ۴۵، ۴-۱۳.
- حسن‌بیگی، ابراهیم. (۱۳۸۴). حقوق و امنیت در فضای سایبر. تهران: ابرار معاصر.
- حلی، ابن فهد. (۱۴۰۷ هـ). المذهب البارع. قم: اسلامی.
- خلفی، ابودر. (۱۳۹۵). پیشگیری از جرائم سایبری با محوریت جرم‌یابی. کارآگاه، سال نهم، ۳۴، صص ۲۳-۳۸.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه. تهران: دانشگاه تهران.
- زراعت، عباس. (۱۳۷۷). جرم سیاسی. تهران: ققنوس.
- _____ . (۱۳۷۹). شرح قانون مجازات اسلامی. تهران: فیض.

- ساریخانی، عادل. (۱۳۸۴). جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی. قم: دانشگاه قم.
- سالاری، مهدی. (۱۳۸۷). حقوق کیفری اختصاصی. تهران: میزان.
- علی‌آبادی، عبدالحسین. (۱۳۶۸). حقوق جنایی. تهران: فردوسی.
- علی‌دوست، شیدا و بابک پورقهرمانی. (۱۳۹۷). تأمین مالی تارشگری در فضای سایبر و سیاست کیفری ایران در قبال آن. امنیت پژوهی، سال هفدهم، ۶۳، صص ۵-۳۸.
- غفاری، هدی. (۱۳۸۱). کار تحقیقی مقایسه اصل آزادی بیان و جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام. تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- گلدوزیان، ایرج. (۱۳۸۳). محشای قانون مجازات اسلامی. تهران: مجد.
- (۱۳۷۲). حقوق جزای عمومی. تهران: مجد.
- مرتضوی، سعید. (۱۳۸۵). جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی. تهران: مجد.
- مقدس اردبیلی، احمد. (۱۴۱۶ هـ). مجمع الفائدة و البرهان. قم: اسلامی.
- موسوی‌خمینی، سید روح‌الله. (۱۴۲۱ هـ). البیع. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- موسوی‌خویی، سید ابوالقاسم. (بی‌تا). مصباح الفقاهه. قم: داری.
- میرمحمدصادقی، حسین. (۱۳۸۶). جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی. تهران: میزان.
- (۱۳۸۹). حقوق کیفری اختصاصی (۳). تهران: میزان.
- نوربها، رضا. (۱۳۸۰). زمینه حقوق جزای عمومی. تهران: کانون وکلای دادگستری مرکز.
- هاشمی، سید محمد. (۱۳۷۱). تحلیل حقوقی جرائم سیاسی و مطبوعاتی. تحقیقات حقوقی، ۱۰، ۱۰۵-۱۴۶.

